

ANTROJI DALIS

D R A U G A S

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1989 m. vasario mėn. 11 d. / February 11, 1989

Nr. 29(6)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Švenčiame savo tautos testamentą ir ateities viltį

Pakiliomis širdimis švėsime Vasario Šešioliktosios 71 metų sukaktį. Lietuvoje prieš metus tas, kuris drįso viešai prisiminti Vasario 16 šventę, buvo areštuojamas ir baudžiamas. Tam, kuris iškėlė trispalvę, grėsė trejų metų bausmė Gulage. Prisimename, kaip prieš ketverius metus *Literatūra ir menas* savo vasario 16 dienos laidoje pirmame puslapyje įdėjo reportažą... apie Kaišiadorių paukštinę, kartu „Linkėdami šventiškos nuotaikos“ didelę, puslapyje centrine, antrašte — nuostabą kėlė redakcijos drąsa ir išdrągumas. Niekas tada nebūtų galėjęs išpranašauti, kas dabar dedasi. Vilniaus katedroje vasario 5 dieną pirmą kartą po keturiasdešimt metų buvo aukojamos mišios, o jas aukojęs treminys vyskupas Jonas Steponavičius. Šįmet Vasario 16 bus nedarbo diena ir šventė švęs visa Lietuva. Ant Gedimino kalno pilies bokšto ir visuose miestuose ir kaimuose plevėsuos trispalvės. Jei prieš metus spaudė patriotams disidentams buvo lipdoma ekstremistų etiketė, tai šįmet ir komunistų partijos veikėjai griebis patriotinės retorikos. Dar ir dabar sunku tikėti, kad komunistų partijos sekretorius žada atidengti paminklinę lentą ant sienos to namo, kuriame posėdžiavo Lietuvos Taryba.

Ne, Lietuva nėra laisva. Raudonoji armija tebėra Lietuvoje. Maskvos valdovai trauko siūlus, kurie judina Vilniuje dar likusių marionetų rankas. Slaptoji policija teberenka medžiagą apie tuos, kurie reiškia abejones dėl santvarkos Sovietų Sąjungoje. Fabrikai, kuriuos kontroliuoja Maskva, tebeplia atmatas i Lietuvos upes ir ežerus. Nėra staigmena, kad gyvenimo lygis pastaraisiais metais toliau smunka.

O tačiau ačiū Dievui, kad gyvenime pasitaiko ir labai malonių staigmenų. Kaip tik tokia staigmena buvo praėjusieji metai. Per kelis mėnesius sutikome ir susipažinome su tiek išmintingų ir daug tautos atečiai žadančių žmonių. Galima tikėti, kad pernai sutikome ir šių laikų Kudirką ir Basanavičių, Valančių ir Vaižgantą.

Pats didžiausias praėjusių metų įvykis: 1988 metais lietuviai nustojo bijoti. Tai yra stebuklas, nes baimė Lietuvoje buvo labai racionali reakcija (ir dėl to komunistinės sistemos sąmoningai puoselėjama) bolševikų dešimtmečiais besitiesiančiam siautėjimui. Dar prieš kelerius metus atrodė, kad Rytų Europa bus šimtmečiais sovietiniame ledyne įšaldyta. Tačiau pernai Lietuvon papūtė šiltas vėjas (ir dargi iš šiaurės!) ir ledynas pradėjo braskėti ir trupėti. Lietuvos žemė dar gruodį sukaustyta, bet gal, šiltam vėjui pučiant, ilgainiui išsikals ir pirmieji pavasario žiedai. Praėjusieji metai neatnešė jokių didelių ekonominių reformų. Sovietinė ekonomija tebėra bankrotu ženkli. Lietuvos žmonių gyvenimo lygis taipgi akivaizdžiai smunka. Nuostabu — laisčiai iš Lietuvos registruoja ekonomijos subyrėjimą, bet retas skundžiasi nepritekliais. O visi džiaugiasi, kad staiga pasidarė idėmosn laikraščiai ir televizija. Dabar Lietuvoje gyvena trys milijonai lietuvių, kurie nustojo jaustis vergais. Vasario 16 šventė — šįmet jų visų šventė.

Šia ypatinga Vasario 16 šventė dalijamės ir mes su Lietuvoje gyvenančiais. Kardinolas Vincentas Sladkevičius kviečia visus, kurie tik gali, atvažiuoti į Lietuvą Vasario 16 dienos iškilimams. Diena bus ypatingai minima Kaune ir Vilniuje. Kaune bus pašventintas Laisvės paminklas. Išėjusios atstovai bus priimti su didžiausiu džiaugsmu, sako kardinolas. Vasario 16-osios šventės Lietuvoje džiaugsmu dalsimės ir mes, kurie ją švėsime Muenchene, Los Angeles ar Adelaidėje.

Praėjusiais metais Lietuvoje, o paskiau ir išeivijoje išleista Juozo Urbšio prisiminimų knyga taipgi paliudija Nepriklausomos Lietuvos tikrovę kaip mums paliktą gyvą istorinį testamentą. Knygoje atstatoma tiesa apie Lietuvos okupaciją — tai įvykiai, apie kuriuos jau arti penkiasdešimt metų kruopščiai meluojama. Buvęs Lietuvos Užsienio reikalų ministeris baisiomis 1939-1940 metų dienomis, Urbšys yra išlikęs drąsiu ir nepalaužtu Nepriklausomos Lietuvos tei-

Paradokso šventė — Vasario 16-oji Lietuvoje

VYTAUTAS J. BIELIAUSKAS

Skausmo tyla

Atsimenu, kai prieš dešimt metų lankantis Lietuvoje, man buvo leista aplankyti savo tėviškę ir savuosius. Pakeliui pravažiavome daugybę Suvalkijos miškų, miškelių, kur augo gražūs medžiai ir kurių pakraščius puošė vešli žolė. Man buvo parodyta keletas vietų, apie kurias tuo metu net pašnibždomis kalbėti buvo pavojinga. „Šitame miškelyje ilsisi grupė mūsų miško brolių — partizanų, kurie buvo stribų ir rusų karių žiauriai sunaikinti“. — „O ten Juozas, bulvių rūsy prisidengęs gynėsi, kur priešui granata savo sprogimu ji amžinai palaidojo“. — „Šio miestelio aikštėje dviejų mūsų pusbrolių išniekinti kūnai visų saros karščiui gulėjo ir buvo laukiama, kad jų giminės prisitartins prie jų ir kad šitaip įjėdu bus atpažinti“. Šios ir panašios vietos jokių ženklų tiems žiaurams priminti neturėjo: tų įvykių atminimai buvo likę tik žmonių širdyse giliai paslėpti.

Kalbėti apie tai, sielotis dėl didelių žmonių kančių tada buvo neleidžiama, nes tada, kaip ir per visą laiką nuo 1940 metų Lietuvos okupacijos, istorija buvo sustabdyta, perrašyta, sufalsifikuota. Visa tauta buvo verčiama priimti melą ir užmiršti tiesą. Stalinizmo-brežnevizmo laikais buvo peredaguotos vertių sąvokos, pakeisti mūsų poetų žodžiai, sunaikinti šalies paminklai, buvo sunaikinti vienkiemiai ir su jais nušluotos ir sudegintos pakelių koplytėlės ir liaudies menininkų sukurti rūpintojėliai. Bažnyčios buvo paverstos sandėliais, fabrikais; upės ir ežerai buvo užteršti neprotingai naudojamomis cheminėmis trąšomis. Lietuva, kaip ir kitos nelaimingos Sovietų respublikos, merdėjo po priepaudeus letena.

Tai buvo prieš dešimt metų, prieš penkerius ir prieš dvejus metus. Visuomet buvo kalbama apie „demokratiją“, „laisvę“, „pažangą“ ir t.t., bet per tuos

metus pasikeitimų niekur daug nebuvo matyti. Būdavo perdažomi naujai kai kurie pastatai, atnaujinami apieisti namai (kaip, pavyzdžiui, Pažaislio vienuolyno rūmai), pataisomos kai kurios gatvės. Bet šiaip visur vaizdas buvo toks pat: žmonės susirūpinusiais veidais, kariuomenė ir milicija žibančiomis uniformomis, eilės stovinčių prie krautuvų ir t.t. Atrodė, kad žmonės ir šalis gyveno, tarsi, su ribotu kvėpavimu, su noru kalbėti, kas nebuvo leidžiama. Tie, kurie išdrisdavo balsą pakelti, kaip dabartinės Lietuvos Laisvės Lygos žmonės arba Lietuvos Helsinkio grupės nariai, greit atsidurdavo kalėjimuose, o po to tremtyje — Sibire. Panaši atmosfera dominavo Lietuvoje net ir 1986 metų vasarą, kada man teko dėstyti Vilniaus universitete. Bet gyvenimas tik išorėje atrodė toks pat. Viduje jis nematamai kaito ir virė.

Persitvarkymo Sąjūdis

Ir štai prasidėjo persitvarkymo judėjimas. Įsisteigė Sąjūdžio iniciatyvinė grupė 1988 metų gegužės mėnesį. Per visą šalį pradėjo skliti raginimai pasinaudoti Gorbačiovo skelbiamais „glasnost“ ir „perestroikos“ principais. Žmonės pradėjo vis drąsiau kalbėti ir drąsiau judėti. Įvyko garsusis Vingio parko susibūrimas. Pradėjo pasirodyti trispalvės vėliavos. Pradėjo būti girdimi Tautos himno garsai. Ir pagaliau įvyko Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas Vilniuje 1988 metų spalio 21-23 dienomis. Tai sudarė progą man vėl atvykti į Vilnių ir pačiam pergyventi kartu su visais dalyviais naujus įvykius. Tai buvo, tarsi, įvykusi didžiulė metamorfozė, kurios niekas, net ir praėjusių metų pradžioje nuvykęs į Lietuvą, nelaukė.

Be abejo, visiems yra žinoma, koks didžiulis entuziazmas vyravo šiame suvažiavime ir kokios didelės iškilmės ten vyko, ir dėl to į jo aprašymo detales čia

nuo niekieno nepriklausomos valstybės. Valstybė yra tautai namai. Tautai gyvenimas svetimo, nors ir svetingojo valstybės geriausiais tėra tik kampinginio gyvenimas. Koks lietuvių tautos gyvenimas apgriuvusiam ir braškančiam Sovietų Sąjungos pastate?

Lietuvos nepriklausomybė yra didžiulė vertybė ir didelė istorinė dovana mūsų tautai. Tas trumpas laikotarpis (net ir žmogaus gyvenimo mastu) paliko ne vien tik dešimtmečiais neišdildomus prisiminimus. Daug svarbiau: kiekvienas lietuvis tebėra giliai įsitikinęs, kad jei Lietuvą rusai paliktų ramybėje, lietuviai puikiai patys tvarkytųsi. Nepriklausomybės laikotarpis yra įrodymas, kad tas įsitikinimas nėra iliuzija.

Nebuvo tai rojus žemėje, bet Lietuva augo, kilo ir rungtyniavo Europos tautų šeimoje. Gal todėl tie nepriklausomybės prisiminimai ir pasakojimai yra tokie brangūs, o tikėjimas, kad ji ir vėl bus atstatyta, toks stiprus.

Gero gimtadienio, gyvoji ir mūsų širdyse visada nepriklausoma Lietuva!

(a. ir a. II.)

Nepriklausomos Lietuvos trispalvės pakėlimo Gedimino kalno pilies bokšte, Vilniuje, diena — 1988 metų spalio 7-oji. Nuotrauka Jono Juknevičiaus (iš Broniaus Kvickio archyvo)

nesileisiu. Bet noriu paminėti keletą faktų, kad būtų galima suprasti kontrastus tarp to, kas buvo, ir to, kas ten vyko. Suvažiavimo kalbėtojai pasmerkė Molotovo-Ribbentropo klastingą paktą, pasmerkė Lietuvos okupaciją. Kalbėjo apie stalinizmo žiaurumus, prie kurių priklausė ir partizanų — „miško brolių“ žudymai. Buvo reikalaujama politinių kalinių paleidimo, tautinių švenčių grąžinimo, lietuvių kalbos pripažinimo valstybine kalba, kultūrinio ir ekonominio savarankiškumo ir laisvės išpažinti religiją. Šitai kalbėtojai sakė viešai, didžiuliosiose Vilniaus Sporto rūmuose, ir tai buvo tiesiogiai per radiją ir televiziją perduota visai tautai. Žmonės klausėsi, džiaugėsi, verkė ir nežinojo, ar visa tuo galima tikėti.

Staiga prasidėjo kai kurių reikalavimų vykdymas. Spalio 22 dieną valdžia paskelbė, kad Vilniaus katedra bus grąžinama tikintiesiems. Penki politiniai kaliniai, dėl kurių paleidimo Petras Cidzikas ilgai pasninkavo,

buvo paleisti. Sekmadienio (spalio 23 dienos) ryto mišios, kurias aukėjo kardinolas Vincentas Sladkevičius, buvo taip pat perduotos *in vivo* TV visam kraštui. Sąjūdžio suvažiavimo metu Vilniuje nebuvo matyti nei uniformuotos policijos, nei kariuomenės: visą judėjimą tvarkė Sąjūdžio atstovai, su žaliu kaspinu bei Sąjūdžio ženklu ant rankovės. Viskas praėjo be jokių išsišokimų, nors žmonės, ypač jaunimas, šeštadienio vakarą su ruošė ir masinę procesiją su deglais iš Sporto rūmų į Gedimino aikštę.

Mano paties judėjimas nebuvo varžomas: aplankiau Kardinolą, savo gimes Marijampolėje; turėjau pokalbį su Lietuvos Laisvės Lygos ir Politinių kalinių gelbėjimo komiteto atstovais ir t.t. Atrodė, kad buvau savarankiškose Lietuvoje. Žinoma, ši graži iliuzija baigėsi, kai pradėjau savo kelionę Aeroflotu lėktuvu iš Vilniaus į Maskvą ir paskiau iš Maskvos per Paryžių namo. Realybė grįžo la-

bai tvirtai, nes aiškiai buvo matyti, kad, nežūrint visų gražių norų ir kalbų, Lietuva yra visiškai valdoma iš Maskvos ir kad tuo atžvilgiu dar niekas nepasikeitė.

Ivykė ir neivykė pasikeitimai

Nuo Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo praėjo keli mėnesiai ir šia proga jau galima pastebėti ir paanalizuoti įvykius po to suvažiavimo. Buvo norima gauti: (1) ekonominį bei kultūrinį suverenitetą (savarankiškumą), (2) lietuvių kalbos pripažinimą valstybine kalba, (3) tautinės vėliavos ir Tautos himno paskelbimą valstybiniais, (4) laisvę tikintiesiems praktikuoti religiją ir laisvę Bažnyčios vadų veiklai, (5) stalinizmo aukų reabilitaciją ir nukentėjusiems kompensaciją, (6) spaudos ir kitokių komunikacijos priemonių laisvę, (7) politinių kalinių paleidimą, (8) teisę jaunimui karinė prievole atlikti Lietuvos šalies ribose, (9) kai kurių tautinių bei religinių švenčių įteisinimą.

Ligi šio laiko visiškai arba iš dalies įvykdyti reikalavimai 2-as, 3-ias, 4-as, 5-as ir 9-as. Atrodo, kad taip pat gautas ir ribotas kultūrinis savarankiškumas. Negauta ekonominio savarankiškumo, kuris buvo ir yra labai svarbus krašto pažangai. Atrodo, kad dabar, pradant įsigalėti naujai Sovietų Sąjungos konstitucijai (kuri buvo atnaujinama, bet tyliai priimta lietuvių komunistų partijos parlamento), bet koks ekonominis savarankiškumas ateityje nebus įmanomas, nes naujoji konstitucija yra labai sustiprinusi ekonominių nutarimų centralizaciją Maskvoje. Tai yra apgalvestinas dalykas, nes tuo būdu liks mažai galimybės Lietuvai savo iniciatyva atstatyti savo ekonomiką. O tai iniciatyvai ateinant iš Maskvos, gerų rezultatų laukti negalima, nes Maskvos centras jau yra parodęs savo ekonominį nepajėgumą.

Žinoma, šoks toks kultūrinis savarankiškumas, sava kalba, religinių ir tautinių švenčių sugrąžinimas yra pozityvūs dalykai. Dėl nukentėjusiųjų reabilitacijos ir jiems kompensacijos procedūra pradėta, bet rezultatai greit nebus matyti. Karinės prievolės atlikimas savo šalyje yra, atrodo, „svarstomas“, nieko tuo (Nukelta į 4 psl.)

ATGIMIMAS

Nr. 1
1988
Rugsėjo 16

LIETUVOS PERSITVARKYMO SAJŪDŽIO INFORMACINIS BIULETENIS

Kraštas, kurį iš savo protėvių paveldėjome, yra mūsų. Vadinam jį Lietuva ir norim, kad šis žodis iš pasaulio kalbos iš jo žemėlapio neišnyktų. Rašom ir tariam jį kartu su kitais nemažiau vertais ir garbingais tautų ir valstybių vardais. Norim, kad ir kiti su pagarba mus ištartų.

Istorija, į kurią atsiremiam, yra mūsų istorija. Sviesos ir tiesos spindulys teapsviečia skurdžius ir garbingus, kraujuojančius ir sopulingus jos puslapius, senus ir naujus jos kultūros paminklus. Kalba, kuria kalbam ir kuria didžiujamės, yra mūsų kalba. Joje užtenka žodžių meli ir neapykantai, džiaugsmui ir liūdesiui. Ji niekam negraso, ji nieko neatstūmia. Kaip ir visos, ji nori gyventi.

Zmogus, kuris žiūri į mus, reikalauja tiesos ir teisingumo. Turi būti apsaugotas jo gyvenimas, darbas, kūryba, apgintas ir pagerbtas jo žmoniškumas, sąžiningumas, dora. Jo dvasios gėlė, jo būties vienkartinė teissiskleidžia tarp mūsų ir mums.

Gamtai, kurioj esam, yra mūsų, bet mes esame jos. Nuvalykime užterštą žallą jos akis, rūpesciu ir globa apgaubkim visus jos pavidalus, visas jos broliškas formas.

Mes sveikinam Persitvarkymą, išlaisvinantį dvasią, mintį, darbą, kūrybą, ir po jo vėliavom — viešumo ir demokratijos vėliavom — siekiame atsinaujinti, atgimti žmogui ir tautai!

JUSTINAS MARCINKEVICIUS

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio informacinio biuletenio „Atgimimas“ pirmojo numerio pradžia.

Nuotrauka Kazio Daugėlos

Šiame numeryje:

Vasario Šešioliktąją švenčiant — Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininko dr. Vytauto J. Bieliausko ir istoriko dr. Sauliaus Sužiedėlio žvilgsniai į šiemetinę Lietuvos Nepriklausomybės sukaktį; Bernardo Brazdžionio, Janinos Degutytės, Julijos Švabaitės ir Kazio Bradūno eilėraščiai; Lidijos Šimkutės-Pocienės žodžiai Lietuvai

Nepriklausomybės sukaktis šių dienų šviesoje

Pokariu augusio išeivio asmeninis žvilgsnis į šiandieninę Lietuvą

SAULIUS SUŽIEDĖLIS

(Čia spausdinamas istoriko dr. Sauliaus Sužiedėlio asmeninio žvilgsnio į Lietuvos Nepriklausomybės sukaktį tekstas yra pagrįstas jo kalba, pasakyta per Nekaltai Pradėtosios Marijos seserų rėmėjų suvažiavimą 1988 m. spalio mėn. 31 d. Putnam, Connecticut.)

Jaučiuosi pagerbtas, pakviestas kalbėti šio vienuolyno patalpose. Ir drauge yra šiek tiek keista savijauta, tam tikra nostalgija.

Kaip daugelis, negalėčiau suskaičiuoti, kiek kartų teko čia lankytis, nuo to laiko, kai prieš keliasdešimt metų, dar berniukas, išvydau PUTNAMĄ. Tas žodis yra tapes mūsų kultūriname ir dvasiniame gyvenime reikšmingu.

Su šiomis patalpomis surišta ir daug asmeniškų praeities vaizdų. Pamaldos, vasaros „piknikai“, ateitininkų suvažiavimai. Ir sunku pamiršti, kad kadaise čia buvo ir mergaičių bendrabutis — atsimenu, kad tais gerais laikais žodžiai „važiuokime į Putnamą“ turėjo mums berniokams reikšmę, ne visuomet susieta su dvasine ir kultūrine veikla. Dar minėties akyse matau savo tėvą, kalbantį šitoje salėje. Gerai neatsimenu temos. Tai buvo tais bendrabučio laikais, tai gal ir mintys kitur skrajojo, bet, esu tikras, kad žodžiai buvo svarūs ir rimti.

Minėjimai, tos paskaitos ir minėjimai. Tų minėjimų manija yra mus tiesiog užgožusi. Esu gal net šimtus jų lankęs, kai kuriuose esu net kalbėjęs. Kartais pagalvoju, kad jei gautumėme išsauti kulką už kiekvieną minutę, kurią prasėdėjome minėjimuose, visi Lietuvos priešai jau būtų seniai nušluoti nuo pasaulio paviršiaus. Minėjimai reikalingi, bet prisi-pažinkime, kad jų per daug ir kad jie dažnai per ilgį ir nuobodūs.

Pagunda, kalbant apie Lietuvos Nepriklausomybės sukaktį, tai kartoti patriotines frazes arba gerai žinomus faktus apie Vasario 16-osios signatarus. Manysčiau, kad šiais, lemtingais Lietuvai laikais, reikia pirmiausia pažūrėti į dabartį, tą emocijomis ir įvykiais verdančią Lietuvą, o kad verda, tai visiems aišku.

Mitingais sprogsta Lietuva. Neregėtas nematytas dalykas. Kada po didžiųjų suėgų Vilniuje liepos viduryje ir kiek vėliau išvydome susibūrusį Kap-suką (Marijampolę), Šiaulius, tai jau atrodo kone stebuklu.

O po to pasipylė... Alytus, Palanga, Klaipėda, Kaunas, Šilutė, Vilkaviškis, Lazdijai, Varėna, Anykščiai, Rokiškis, N. Akmenė, Panevėžys, Jona-va, Druskininkai... Ir tai vis mi-tingai — atviro oro, stadionų ir aikščių renginiai... Dešimttūkstantinės minios.

Taip buvo rašoma 1988 m. rug-sėjo mėn. 13 d. *Sąjūdžio žiniuose*. O dabartiniai vaizdai dar labiau pritrenkiantys. Štai keletas jų:

Antanas Terleckas kalba per Lietuvos televiziją. Reikalauja Lietuvai nepriklausomybės, pa-brėždamas, kad Sovietų vyriausybė turi išvesti iš Lietuvos savo okupacinę kariuomenę. *The New York Times* praneša, kad 200,000 lietuvių renkasi Gedimino aikštėje išreikšti paramą Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui steigiamojo seimo metu. Reuterio spau-dos agentūros prisiųstoje nuo-trauktoje aiškiai matyti nesuskai-tomos minios. Amerikos sostinės dienraštis praneša, kad 20,000 renkasi prie Vilniaus katedros, mišias aukoja kardinolas Vincen-tas Sladkevičius. Lietuvos komu-nistų partijos pirmasis sekreto-rius Algirdas Brazauskas kalba į Sąjūdžio delegatus, dalyvaujant beveik šimtui užsienio kores-pondentų. Partijos šefas stovi prie

Molotovo-Ribbentropo paktą minėjimas 1988 m. rugpjūčio mėn. 23 d. Vingio parke, Vilniuje.

Nuotrauka Raimundo Urbakavičiaus

didžiulės Nepriklausomos Lie-tuvos vėliavos, tos pačios, kuri šiuo momentu plevėsuoja Gedi-mino kalne. Sąjūdžio suvažia-vimą sveikina Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkas, pra-nešimus siunčia „Amerikos bal-so“ lietuvių sekcijos vedėjas. Ir taip neseniai Sąjūdžio kai kurie vadovai keliavo, ir dar tebe-keliauja, po mūsų kolonijas, sau-sakimsai prigrūstose salėse aiš-kindami dabartinių Lietuvos įvykių perspektyvas.

Vaizdai jau nebetelpa sme-gegyse. Kartais pagalvojame, ar sapnuojame? Bįjome, kad štai po akimirksnio vaizdai išnyks. Viltį ir pasididžiavimą keliantiems vaizdams prieštarauja kiti, tam-sesni. Amerikos jaunimo atsto-vui, kvieštam į Sąjūdžio kong-re-są, Sovietų atstovybė Wa-shingtono atsisako išduoti vizą kelionei. Neišduoda laiku ir Li-tuanistikos katedros Illinois uni-versitete vedėjui. Lietuvos TSR Aukščiausią tarybą išleidžia įsta-tymą, ribojantį demonstracijas, susirinkimų laisvę. Praėjusių metų rugsėjo 28 dieną ypatingi baudžiamieji daliniai lazdomis ir spardymais išvaiko taikius de-monstrantus Gedimino aikštėje. Kitą dieną tūkstančiai susirūpi-nusių lietuvių išreiškia savo pasipiktinimą tokiu „teisėtar-kos organų“ susidorojimu su ramiais piliečiais.

Išeivijoje prieštaraujantys vaiz-dai kuria prieštaraujančias teori-jas, sukelia prieštaraujančias mintis. Tenka išgirsti vieną kitą, tvirtinantį, kad Lietuvos nepri-klausomybė jau tikrai keleto metų klausimas. Antra vertus, neseniai viešame forume pilietis užklausia žymų visuomenės vei-kėja: „Nejaugi jūs esate tokie nai-vūs, kad tikite, jog Lietuva kada nors bus nepriklausoma?“ Vieni žavisi Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veikėjais, giria net *Gim-tojo krašto* redaktorių — antri įžiūri visame Lietuvos laisvėjimo procesų komplekse saugumo ranką, aiškindami, kad Sąjūdžio tarpe yra ir komunistų. Anot jų, visa vadinama persitvarkymo ir viešumo politika, tai Vakarų akims dumti manevras.

Kartais matyti pasimetimas. Vienas jaunesnės kartos aktyvis-tas aiškina šitaip: „Kai skaitau Lietuvos Laisvės Lygos medžia-gą, viską suprantu, aiškiai galiu paremti. Bet kai vartau *Sąjūdžio žinias*, nelabai suprantu, ko siekiama: kas pagaliau tas suve-

renitetas, tie mitingai?“ Kartais pamirštame, kiek po beveik pusės amžiaus geležinės uždangos pasi-keitė ir išsiskyrė lietuvių išeivijos ir Lietuvos gyvenančių tautiečių politinis ir buitinis žodynas, kaip smarkiai išsišakoję mūsų galvo-sena ir net manijos. Noriu duoti vieną paprastą pavyzdį.

Prieš keliolika metų Vilniuje teko trumpai pasikalbėti su gerai pažįstamu tenykščiu lietuviu inteligentu. Paklausė manęs: tai kaip pas jus tenai, Vakaruose, sprendžiamas kelių ir užsienį klausimas? Atsakiau, kad labai paprastai. Užpildau vieno puslapio anketą, prijungiu gimimo metri-kos kopiją, į voką įmetu dvi as-mens nuotraukas — ir visą me-džiagą pasiunčiu paštu į Valstybės departamentą. Už dviejų sa-vačių ateina pasas, irgi paštu. Pasirašai žmogus ir važiuok, kur nori, kad ir į Zairą. Aišku, jokių „išvažiavimo vizų“ nereikia. Pa-pasakojes tai, kas Vakarų pasau-lyje visiškai normalus reiškinys, pastebėjau, kad pašnekovas aiš-kiai susierzino, beveik užpyko.

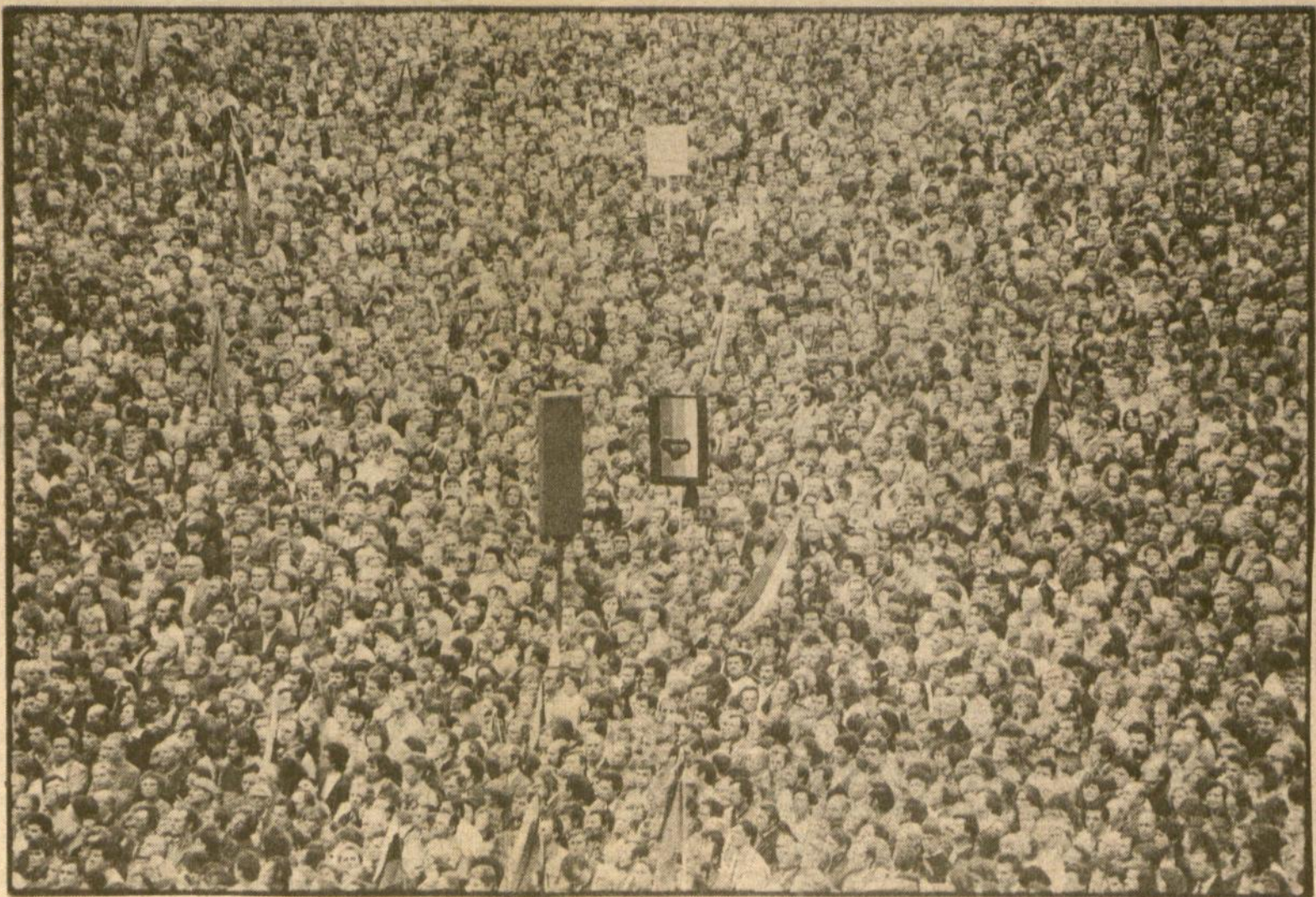
Tik po keleto minučių išsiaiš-kinome: žmogus mat pagalvojo, kad vakarietis juokiasi iš naivaus „tarybinio“ piliečio. Kas gi galėtų patikėti tokiai „baikai“ — valstybė, kuri paštu dalija užsie-nio pasus?

Nežiūrint išeivių ir tėvynėje gy-venančių skirtingo politinės kultūros pasaulio, atrodo, kad dauguma išeivijos lietuvių seka dabartinį Lietuvos gyvenimą su dideliu susidomėjimu, net susi-jaudinimu. O gal čia pasakyta per daug šaltakraujiškai. Tiesiog nesuprantama, kaip lietuvis gali stebėti liepos 9-os susibūrimą Vingio parke ar rugpjūčio 23-ios minėjimą, vaizdajuostes, nesu-sijaudinęs, nepajautęs to nepa-prasto pasididžiavimo, pripil-dančio tiesiog visą sielą? Him-nas, vėliavos, tautinė heraldika (arba vadinama „atributika“). Pastarųjų mėnesių įvykiai yra tiek mūsų spaudos, tiek visų išeivijos organizacijų dėmesio centre. Visiškai suprantama, kad bent laikinai pamiršome daugelį kitų mūsų slegiančių rūpesčių.

Ką visa tai reiškia, jei iš viso įmanoma tai nustatyti? Kokie da-barties uždaviniai ir ką mums ža-da ateitis? Į tokius klausimus, aišku, tikslaus atsakymo nėra. Tikslai arogantai gali detis, pilnai suprantą šių dienų prieštarų ir sudėtingų įvykių raidą ir prās-mę, aiškiai nusakyti visiems tinkamas veiklos gaires. Bet, be abejo, tokių atsiras.

Tai nereiškia, kad neturime apie tai kalbėti. Anaiptol turime apie Lietuvos įvykius kalbėti, ra-šyti, jais rūpintis, jais užsidegti kuo labiau. Ir turbūt gal dar svar-biau — turime kelti aibę kla-simų, kurių dar gal nesame kėle ar išdrįsę kelti, esminių kla-simų, susietų su mūsų tautos ateitimi, jos pasiekimais, lūkes-čiais, trūkumais, laimėjimais ir pralaimėjimais. Svarbu nevengti ir savikritikos. Ir išeivijai būtų ne pro šalį kai kuriais atžvilgiais persitvarkyti.

Bet grįžkime prie esminių kla-simų. Išeivijoje mėgstame minėji-mus. Patriotines kalbas, žodžius „laisvė“ ir „nepriklausomybė“.

Molotovo-Ribbentropo paktą minėjimas 1988 m. rugpjūčio mėn. 23 d. Vingio parke, Vilniuje.

Kol Lietuvoje vyko masiniai trėmimai, vėliau disidentų kali-nimai, tardymai vien dėl trispal-vės iškėlimo, šitoks karingumas buvo kažkaip savaime supanta-mas, galime sakyti, logiškas. Bet laikai pasikeitė. Nei už himną, nei už vėliavą šiuo metu turbūt kalėjiman nebegrūda (nors gal rytoj ir grūs). O dėl nepriklau-somybės, atrodo, kad už ją beveik jau galima viešai agituoti. Gal todėl, vertinant Lietuvos padėtį, išeivijos salėse dažnai girdima frazė: „Tai kaip čia dabar?“. Pasimetimas. Ką tai reiškia? Ar tai gerai, ar blogai? Sunkiau būti karingu, kai priešas sako: prašau, kalbėkite apie tą nepriklausomybę, mitinguokite, jau nebausime jūsų. Nesakau, kad prie to jau visiškai priėjome, bet tai jau, atrodo, bent reali galimybė.

Išeivijoje mėgstame save prista-tyti rezistentais. Klausimas: ar yra įmanoma rezistencija, kai jau leidžiama vieša opozicija? Jei ne rezistencija, tai kokiais būdais turime siekti nepriklausomybės Lietuvai?

Man atrodo, kad 1988-ųjų metų vasaros įvykiai, kurie atnešė daugeliui tiek džiaugsmo, pasidi-džiavimo ir vilties, taip pat at-nešė ir tam tikrą pasimetimą, netikrumą. Ir tai visai normali reakcija. Kipras Bielinis, didžiojo knygnešio sūnus, atsiminimuose mini savo reakciją į spaudos draudimo panaikinimą. Tuo metu Bielinis gyveno Rygoje. Ir štai vieną balandžio mėnesio rytą (1904 metais) lietuvis tarnau-tojas, pribėgęs prie Bielinio, giliai susijaudinęs sušuko: „Spauda leista“.

Svečio veidas spinduliavo tokiu pakilimu ir susijaudinimu, jog tik dabar suprantu, kaip šis ramiau-sio būdo ir, atrodo, visam kam neutralus tautietis džiaugėsi spaudos atgavimu.

Valandėlę pasilikau kaip stabo ištiktas. Dėl spaudos laimėjimo nejaučiau jokio džiaugsmo... ban-džiau galvoti apie šį mums reikšmingą įvyki... reikėjo gi džiaugtis laimėjimu, bet kažkas kliudė šiam, atrodo, visai natū-raliam jausmui prasiveržti. Kol neturėjome spaudos, viskas atrodė, buvo aišku, jog reikia kovoti, kietai kovoti, kad ją atgau-tum. Ir svetimam buvo lengva išaiškinti, kad spaudos neturėji-mas mus išskiria iš visų kitų tautų, mus išeidžia ir kitų akyse išniekina. Buvo aišku, kas darytina. O dabar kas? Kas ir kaip toliau?

(Kipras Bielinis. *Dienojant: spaudos draudimo laikų atsiminimai*. New York, 1958, Pp. 374-375.)

Tiek Bielinis, tiek kiti ilgainiui suprato, kad spaudos atgavimas buvo tik vienas iš lietuvių tautai reikalingų ir esminių laimėjimų.

Regis, kad kažkas neišvengiama panašaus vyksta ir toliau vystysis daugelio mūsų pasamo-nės. Taip, skelbsime, kad ir toliau siekiame Lietuvos nepri-klausomybės. Ir tai bus nesunku, nes rezoliucijomis ir karingais pa-reiskimais paremta veikla yra pati lengviausia. Bet koks bus mūsų konkretus priėjimas prie tikslo dramatiškai kintančiomis sąlygomis? Kokią taktiką rinksi-mės, jei iš tikrųjų, kaip žada Gor-bačiovas, bus paleisti visi poli-tiniai, kaliniai? Jeigu visas iki vienos bažnyčias gražins tikintie-siams? Jeigu nebereikės *Kroni-kos*, informuojant apie tikėjimo ir laisvo žodžio persekiojimo at-vejus? Ar bus mums lengva kita-taučiams aiškinti, kad Lietuva nukriaušta, jeigu tos skriaudos bus jau nebe tokios aktyvaizdžios, kaip buvo praeityje? Kokie tada mūsų konkretūs uždaviniai?

Tad aišku, kad svarbūs istori-niai lūžiai atneša ir painių proble-mų, kurios dažnai reika-lauja veiklos ir mąstymo kaitos bei prisitaikymo prie naujų sąlygų (būtinai atsimenant, kad taktikos lankstumas juk dar nereiškia galutinio tikslo atsi-sakymo). Tie lūžiai atneša abe-jonių ir netikrumo, dažnai pasirodo konfliktai tarp senosios ir jaunosios kartos.

Bet atsiminkime, kad nebe pirmą kartą lietuvių tauta sprendžia nepriklausomybės at-statymo problemą. Gerai žinome, kad 1918 m. vasario mėn. 16 d. saujelė žmonių pasirašė aktą, pa-skelbiantį Lietuvos nepriklausomybę. Politine prasme Vasario 16-oji — tai atsisakymas 1917 m. gruodžio mėn. 17 d. pareiškimo, kuris praktiškai reikė Vokietijos protektoratą Lietuvai. Pastaraji faktą vertėtų prisiminti, nes kar-tais pamirštame, kad į nepriklau-somybės paskelbimą 1918-aisiais metais lietuvių tauta ėjo palaips-niui, kartais ne visiškai pasitike-dama savo jėgomis, kartais ir su-abejodama kovos tikslingumu.

Šiandien Lietuvos Persitvar-kymo Sąjūdžio kalbėtojai lygina padėtį su 1905-aisiais metais, ypač su Vilniuje įvykusiu Di-džiųjų lietuvių seimu, kuris tam tikra prasme buvo žymiai įspū-dingesnis (bet nebūtinai prasmin-gesnis) už popieriaus pasirašymą 1918 metais. Ir tomis dienomis į Vilnių suvažiavo visos tautos atstovai: kaimiečiai, kunigai, inteligentai, kairieji ir dešinieji. Anot amžininkų, vaizdas buvo jaudinantis, net pritrenkiantis. Panašiai, kaip ir dabar.

Mūsų tautos atgimimo tėvas Jonas Basanavičius nesitikėjo tokio audringo, supolitinto lietu-vių seimo. Nors *Aušros* laikų pra-džioje tautos patriarchas pasisakė už „savastovę Lietuvą“, vis dėl-to 1905 metais jis siūlė Vilniaus seimui grynai akademinę pro-gramą, tinkamą inteligentams. Tikrai kitų spaudimu (ypač Povilo Višinskio) buvo priimta politinio darbo programa. Dėl seimo supolitavimo Didysis lietuvių seimas tapo kurtiniu įvy-kiu Lietuvos istorijoje — viešai

Nuotrauka Raimundo Urbakavičiaus

(Nukelta į 3 psl.)

Nepriklausomybės sukaktis šių dienų šviesoje

(Atkelta iš 2 psl.)

pasirodė brandi, į modernų politinį gyvenimą žengianti lietuvių tauta. Šalies gyventojai reikalavo kultūrinių, socialinių, religinių bei politinių teisių. Vilniaus seimo rezolucijos ir kiti to meto atsiskaukimai išryškina pagrindinius lietuvių tautinio atgimimo siekius.

Pagrindinis seimo suformuluotas tikslas: Lietuvos autonomija, „su seimu Vilniuje, išrinktu visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo“. Stipriai buvo pabrėžtos gimtosios kalbos teisės: „visuose Lietuvos valstiečiuose turi būti vartojama prigimta žmonių kalba, visus reikalus vedant“. Seimas reikalavo, kad visose Lietuvos mokyklose „mokslas būtų išgudomas prigimta kalba“. Prisiminkime ir kitus lietuvių tautinio judėjimo tikslus, kurie nerado konkretaus atgarsio Vilniaus seimo pareiškime, bet kuriais daugelis to meto lietuvių sielosios. Labai svarbią vietą užėmė katalikų teisių gynimas, ir čia reikia prisiminti, kad tas teises gynė net lietuviai socialdemokratai, ypač po Kražių skerdynių 1893 metais. Daugelyje kaimų valstiečiai kaip tik reikalavo į vietinę administraciją praversti „katalikus“ (suprasti: lietuvius). Vilniaus seimo debatuose buvo svarstomi socialinės ir ekonominės teisybės klausimai, spaudos ir susirinkimo laisvės problema, t.y. tas kompleksas reikalavimų, kuriuos mes šiuo dien apibūdiname „žmogaus teisių“ terminu. Aiškiai pasisakyta ir tautinio arba vadinamo „nacionalinio“ klausimo atžvilgiu. Vilniaus suvažiavimas pripažino visų tautybių lygybę – „norima, idant ir kitos Lietuvoje gyvenančios tautos galėtų pilna laisve naudotis“. Nesvetima tada buvo ir šiandien dažnai linksinuojama baltų bendrumo idėja.

Svarbu atsiminti, kad tuomet buvo aiškiai kalbama apie „autonomišką Lietuvą“, kurios „santykiai su kaimyniškoms Rusijos šalims turi būti paremti ant federacijos pamatų“. Apie savarankišką, „savystovę“ ir net nepriklausomą Lietuvą, kad ir miglotai, buvo pasisakoma jau 19 amžiaus pabaigoje. Pradėjus eiti *Varpui*, Lietuvos suvereniteto idėja įgavo ryškesnį pavaldą ir buvo dažniau minima. 1889 metų vasaros varpininkų suvažiavime Jonas Gaidys-Gaidamavičius kalbėjo, kad galutinis judėjimo tikslas – siekimas savojo valstybinio gyvenimo. 1901 metais Višinskis jau tiksliai suformulavo valstybingumo idealą: „laisvą, neprigulmingą Lietuvą, nusikračiusią nuo svetimų ir savų despotų“. Taigi 20 amžiaus pradžioje Lietuvos suvereniteto idėja buvo jau diskutuojama. Ir vis dėlto, konkrečiai kalbant, prieš Pirmąjį pasaulinį karą nepriklausomos Lietuvos pavidalas dar liko miglotas ir ribotas. Čia reikia prisiminti Stasio Šilingo gerai norais grįstą „gintarinę deklaraciją“, pritariantią Rusijos laimėjimui kare ir išreiškiančią lojalumą carui. Toms mintims pritarė ir Basanavičius su Martynu Yču. Šiandien mažai kam ateitų į galvą šiuos Lietuvos atgimimui nepaprastai nusipelnčius vyrus įarti patriotizmo stoka. (Tai vertėtų atsiminti šiuo emocijom verdančiu laikotarpiu. Neseniai išeivių spaudoje pasirodė frazė, lyg ir rūšiuojanti dalį lietuvių į „pilnai patriotinę“ visuomenę, implikuodama, kad egzistuoja kriterijai, kurie įgalina kitus sudėti į kažkokią „nepilnai“ patriotinę grupę.)

Kaip matome, daugelis klausimų, kurie liečia tautos egzistenciją, buvo aktualūs tada, tebėra aktualūs ir dabartiniame atgimimo proveržyje. Bendras abiejų epochom bruožas: Lietuvos politinių galimybių priklausomumas nuo įvykių Rusijoje ir Europoje, t.y. nuo bendros pasaulinės geopolitinės ir strateginės padėties. Spaudos draudimo panaikinimą sąlygojo ne tik gilus lietuvių tautos pasipriešinimas, bet ir japonų-rusų karas. Didysis Vilniaus suvažiavimas įsivaizduojamas tikrai visai Rusijai bendro 1905 metų revoliucinio įkarščio fone. Pagaliau ir pats nepriklausomybės paskelbimas buvo sąlygojamas daugelio svarbių pasaulinio masto įvykių. Tai – Pirmasis pasaulinis karas, carizmo žlugimas, JAV įsivėlimas į karą, nulėmęs kaizerinės Vokietijos pralaimėjimą, kerenskinę ir bolševikinę revoliuciją. Lenino revoliucija Lietuvai pateikė istorinį paradoksą: ilgai, aišku, lenininė-stalininė santvarka sunaikino Lietuvos nepriklausomybę, bet 1917-1920 metais bolševikų revoliucija, laikinai suskaldžiusi ir susilpninusi Rusiją, iš tikrųjų padėjo Lietuvai atsikvėpti. Atsiminkime, kad Rusijos monarchistiniai ir demokratiniai bolševikų priešai nesirengė duoti Pabaltijo valstyboms nepriklausomybę. Ši priklausomumo nuo išorinių faktorių apraška negali jokiai tautai būti psichologiškai džiuginanti. Visi mes norime būti padėties viešpačiais, ypač kai žinome, kad teisybė mūsų pusėje. Grįžkime į dabartį, kurią kai kurie ir Lietuvoje lygina su tuo, kas vyko pirmuoju 20 amžiaus dešimtmėčiu. Vėl lietuviai inteligentai formuluoja suvereniteto sąvokas, vedančias į tautos nepriklausomą gyvenimą. Pabrėždamas katalikiškosios spaudos būtinumą, Lietuvos primatas vyskupas pradėjo kovą prieš šių laikų spaudos draudimą. Tikinčiųjų teisių plėtimas, Vilniaus katedros sugrąžinimas ardo religinės diskriminacijos pamatus. Stalinistinė pseudoreligija, kaip ir senoji Konstantino Pobodonoscevo ultrareakciška stačiatikybė, vis labiau praranda savo autoritetą, išsigimsta į juodašimtišką bukumą ir oficialų chuliganizmą, parodžiusį savo kumštį 1988 m. rugsėjo 28-29 dienomis.

Vėl iškyla „nacionalinis klausimas“, kurį taip humaniškai ir demokratiškai išsprendė 1905 metų Vilniaus suvažiavimas. Tik gal šįkart jis aštresnis, ir kartu pavojingesnis. Neseniai teko kalbėtis su viešnia iš Lietuvos, kurios sūnus išgulejo pora dienų Vilniaus ligoninėje. Pasirodo, kad kažkoks „rusiškai kalbantis“ pilietis, pamatęs jaunuolio trišpalvį Sąjūdžio ženkluką, „paseikino“ jį smūgiu į veidą.

Bernardas Brazdžionis

ŠAUKIU AŠ TAUTĄ

*Šaukiu aš tautą, GPU užguitą
Ir blaškoma, it rudenio lapus,
Į naują vieškelį, į naują buitį,
Kur niekad šiaurūs vėjai neužpūs.*

*Šaukiu lietuvių burtis prie lietuvių
Ir gyvą širdį prie gyvos širdies,
Kad tamsiame vidunakty nežuvtų
Pakiltų rytmečiui gyventi ir žydt.*

*Iš sutemų, iš prieblandų išeikit,
Uždekit naują ugnį širdyse,
Vergams palikit vargo naktį klaičia –
Šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia.*

*Šaukiu aš tautą, žemės pėdoj gyvą
Ir vyturėlio rytmečio maldoj,
Ir žydinčią, kaip žydinčių alyvų
Papyvesio sodybose žiedai.*

*Šaukiu pavasario pilkų vagų artoją –
Tegu lig saulės kyla jo daina!
Tegu laukai, tegu miškai kartoja: –
Gana tulžies, gana mirties, gana!..*

*Šaukiu aš darbo rankų milijonus
Įsupt naujam darbymečiui varpus,
Į naujo džiaugsmo klėtis, naujo darbo kluonus,
Ne kalinio namus, ne liūnus, ne kapus.*

*Šaukiu vardu aš jūsų vargo žemės,
Balsu piliakalnių, ir pievų, ir miškų –
Nekeršykite, kad karštos kraujo dėmės
Nekristų praeiksmu ant jūsų vaikų vaikų.*

*Šaukiu iš amžių: ateities nevertas,
Kas dabarties nedrįso tautai nešti,
Kas posūnių žaidzas, širdy atvertas
Išdegino liepsna veidmainiškos ugnies.*

*Šaukiu balsu tėvų dievų romovės
Ir jūsų krikšto atgaila šviesia: –
Stovėkit amžiais čia tvirti, kaip saulė stov! –
Šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia.*

Atsiranda ir lietuvių tarpe fizine jėga ginančių kalbos teises. Bet nereikėtų pamesti optimizmo. Atrodo, kad Lietuvoje tautinių grupių santykiai dar nepasiekė tos įtampos, kurią pastebime Estijoje, jau nekalbant apie išgarsėjusį Karabachą. Be to, *Atgimime* (Nr. 2), o anksčiau *Komjaunimo tiesoje* galime paskaityti taurų ir šviesų Georgijaus Jefremovo, Lietuvos ruso, laišką:

Janina Degutytė

LIETUVAI

*Tu – mažutė, tu telpi visa
Į Čiurlionio karalių delnus...
Tu – riekelė duonos kasdieninės
Ant pasaulio vaišių pilno stalo...*

*Tu ant gaublio – mažas lopinėlis,
Žalgirio šarvų plieninis žvynas.
Pirčiupio liepsnos ir kraujo ženklas.
Ežerų dangaus tyriausias lašas.
Žalias rytas ant pilkų arimų,
Spindulių lietus aikštės erdvėj.
Tu – ant gaublio – padūmavęs gintaras
Su pušies kvapu ir kraujo atšvaitu...*

*Tikrai mūsų meilė – tu didžiulė.
Mūsų delnuose – tu nesudeginama.
Mūsų ilgesy – brangiausia pasaka.
Mūsų akyse tu – saulės kraštas.*

Julija Švabaitė

TĖVYNĖ

*Tėvynė –
Vilniaus žibintai migloje
per lietu,
šauksmas vidurnaktį:
ar čia tu? Ar čia tu?
Tėvynė –
prisilietimas rankų,
seniai palaidotų
ir apverktų,*

*mirtina miesto tylą
per Vilkaviškį važiuojant,
kapinių akmuo,
Vėlinių žvakė tam,
kuris kentėjo,
ir tam,
kuris kankino, –*

*Tėvynė – senutė geležinkelio stotis,
Vaičiulaičių kieme saldinė
(saldžių saldžiausia pasaulyje)
obelis,
šešių bažnyčių bokštai,
giraitė,*

*po samanom kaukolė,
kepūrė, žiedas,
medinio Dievo ranka.*

*Tėvynė – žydinčių bulvių
lyse,
užakę tvenkiniai,
upelyje neužmirštuolė,
graudūs ir nepasiekiami
virš laukų vyturiai,
Jeseliūnynėje
langučiai keturi,
prie slenksčio kirvis,
dėžė vinių
ant akmeninio suolo...*

*Tėvynė – kur tavo žodžiai
privertia medį žydti gruodyje,
Tėvynė – kur tavo ranka
sustabdo upės vandenį,
pajudina uolą.
Tėvynė – dangoraižių radasta,
kūdikis,
gimęs Aistės vardu,
Holy Cross jauna motina
su mirtimi kalbanti lietuviškai.*

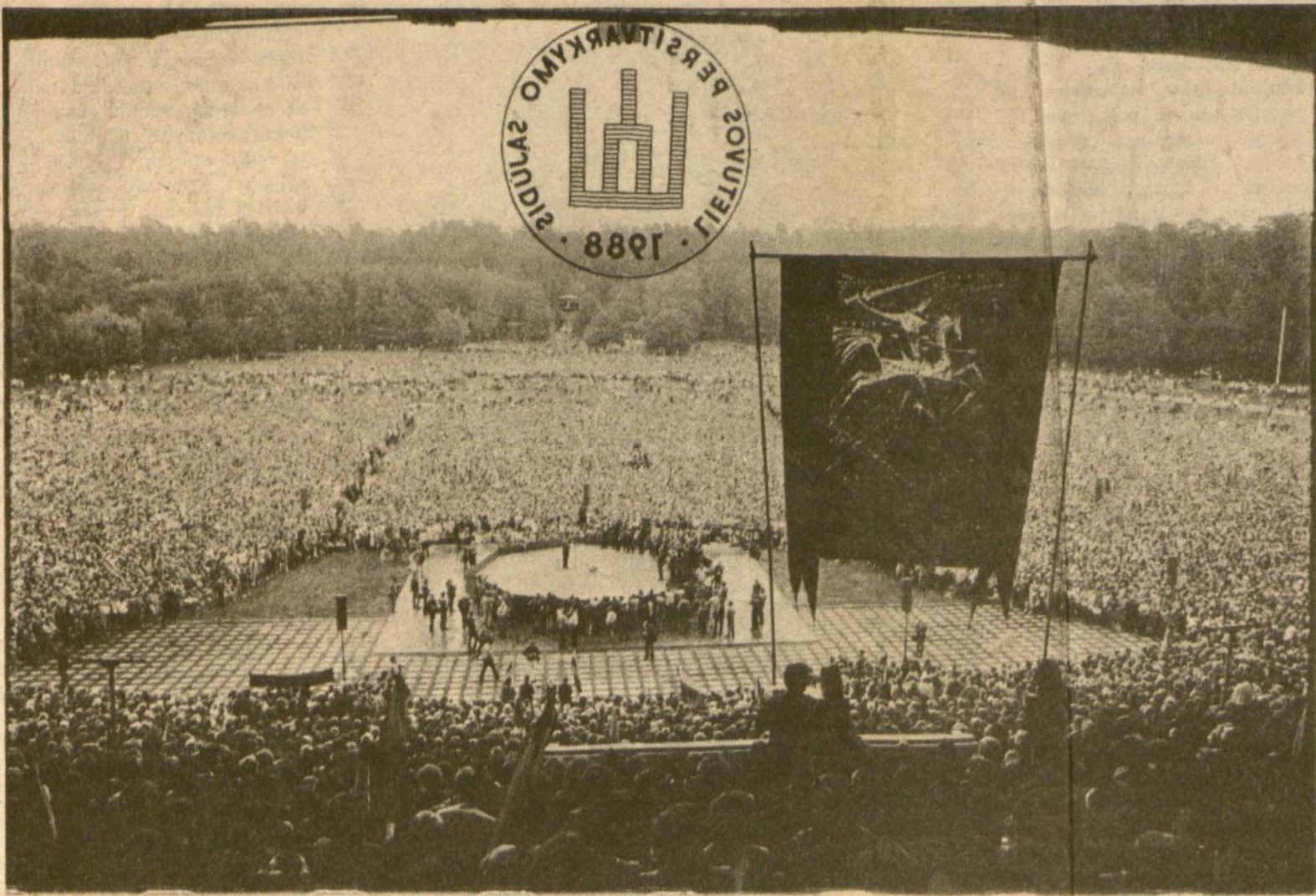
*Tėvynė –
maldą į neužmiegančią paveikslą
sienoje,
Tėvynė –
apdegę Čiurlionio angelai,
Petravičiaus mergelės,
jaučiai, vanagai,
ir žmogiškom akim karvutės,
Tėvynė – nukryžiuota Aldona,
nuvainikuotoji vaidilutė – – –*

Kazys Bradūnas

APEIGOS TAUTOS ŠVENTĖJE

*Kai Istorija, įžiebus melsvą ugnį,
Šlaksto žemę žuvusių krauju
Ir per amžių juodąją bedugnę
Mostelia su želmaniu nauju,
Aš klaupiuos į pašvęstąjį smėlį
Su didžiū stebuklo laikimu.
Ir kiekvieną kritusio šešėlį
Kaip kautynių vėliavą imu.*

*O tautos dvasia sparnus ištiesia,
Lyg ošimą tolimų dainų,
Ir, giedodama herojiškąją giesmę,
Kyla iš liepsnos ir pelenų.*

Moloto-Ribbentropo pakto metinių minėjimas 1988 m. rugpjūčio mėn. 23 d. Vingio parke, Vilniuje.

Nuotrauka Raimundo Urbakavičiaus

ekonominio savarankiškumo...

Lietuva – lietuviams? Kas čia keista ir neįmanoma? Man atrodo, kad žodžiuose „Laisva Lietuva – Europos tautų šeimoje“ nėra nieko antirusiško. Kuo bloga laisvė? Tautų šeima? Argi nusikaltimas būti savarankiškam?

Kiekvienas panašiai galvojančias rusas, žydas, lenkas – tai prošvaistė Lietuvos atečiai. Ištieskime rankas tokiems, kaip Jefremovas, kurie išdrįsta kritikuoti ir bando auklėti savo tautybės „tamsuį“, gal geriau pasakyti, nesusipratusį ir nesąmoningą gaivalą. Daugelis tautinių nesklandumų bematant išgaruotų, jeigu kiekvienos Lietuvos tautybės atsakingi ir įtakingi atstovai, įskaitant lietuvius, išdrįstų viešai sutramdyti tuos saviškius, kurie peržengia tą mokslo sunkiai apibrėžiamą, bet moralėje lengvai nujautiamą ribą, skiriančią patriotizmą nuo šovinizmo. Vienas iš svarbiausių mūsų eros uždavinių – tai „tautinių jausmų humanizacija“ (rodos, Tomo Venclovos žodžiais). Panašią mintį puoselėjo Antanas Terleckas, prieš dešimtmetį rašęs lietuvių - žydų klausimu. Man atrodo, kad viena iš pagrindinių šio genocidinio šimtmečio tragedijų priežasčių, tai organizuotos grupinės neapykantos suklestėjimas ir gana didelės visuomenės dalies nepajėgumas tai neapykantai viešai pasipriešinti. Ta tautinių jausmų humanizacija yra mūsų visų, ypač katalikų, pareiga ir jokios praeityje nuo kitų patirtos skriaudos negali mūsų nuo tos pareigos atleisti.

Dar svarbiau yra tai, kad šis „nacionalinis klausimas“ liečia ne tik Lietuvą, bet gresia visai Rytų Europai. Jei priimsime Lietuvos priklausomumo nuo išori-

nių įvykių prielaidą, tai ši klausimą galima įveikti tikrai bendromis jėgomis. Kas bus, jei albanų-serbų, vengrų-rumunų, lenkų-ukrainiečių, bulgarų-turkų kivirčiai išsivystys į atvirą ir kruviną kovą? Be abejo, Vakaramos ranka į tokias nesubrendusių „rytinių genčių“ tarpusavio skerdynes; dar kartą bus įrodyta, kad „rytiečiai“ neverti laisvės ir nepriklausomybės, kad gal šios „dangaus dovanos“ jiems net pavojingos. O kuriai didžiajai valstybei toks tarpusavio susiskaldymo variantas būtų patogus, manau, aiškinti nereikia. Kad visa tai Rytų Europai sukelia aktualų pavojų, rodo vien šiandieninių laikraščių pavyktymas. Rytų Europos tautos, drauge ir Lietuvai, toks nepažabotas ir tarpusavio neapykanta paremtas nacionalizmas neša tikrai pražūtį. Ką noriu pasakyti, yra tai, kad šis „nacionalinis klausimas“ turi svarbų „internacionalinį“ aspektą.

Lietuvos valstybės atstatymas neabejotinai priklausys nuo tam tikros mums palankios daugelio faktorių konjunktūros, kurią sudarys tiek mūsų pačių pastangos, tiek geopolitinė padėtis visoje Europoje, tiek Rytų Europos tautų pajėgumas dirbti kartu ir išvengti susiskaldymo, kurį aišku, išnaudos jėgos, prieštaraujančios laisvėjimo procesui. Pagaliau atsiminkime, kad ir 19 amžiaus lietuvių tautinio atgimimo vadovai gyvai domėjosi kitų tautų laisvės judėjimais, suprato jų reikšmę bendroje kovoje. Kaip buvo Maironio rašyta: „Jau slavai sukilo..."

Tad matome, kad 19 amžiaus ir dabartinio lietuvių atgimimo paralelės gana ryškios. Bet jų ir (Nukelta į 4 psl.)

Lidijos Šimkutės-Pocienės žodžiai Lietuvai

Poetė Lidija Šimkutė-Pocienė iš Australijos kalba Trakuose 1988 m. spalio mėn. 27 d.

Per Lietuvos vėliavos pakilimą Trakuose ir Vytauto Didžiojo mirties metines 1988 m. spalio mėn. 27 d.

Negaliu atsistebėti mūsų gyvenimo atsitiktinumuais. Bet ar tai atsitiktinumas, ar lemtis, kad šiandieną stoviu tarp jūsų — Lietuvos dalis, nors ištremta į tolimą Australijos žemyną — išgyvenu tą patį, ką jūs visi. Nors antra vertus, juk išgyvename viską savaip. Tai mūsų asmenybių bei tautų panašumai, bet drauge ir unikalus skirtumai.

Ta unikali Dievo dovana išskiria ir mūsų tautą, mūsų protėvių kalbą ir tą stebuklą, kuris lemia sparnais apgaubę

Lietuvos žemę. O gal tai angelo sparnai — Dievo pasiuntiniai, kylantys kartu su trispalvės vėliavos pakilimu ūkanotam dangun, į kurį nuo vaikystės dienų pakeliam akis ir su viltimi meldžiamės savo pasirinkta ar išmokta malda.

*Tikiu į Dievą Tėvą Visagali
Tikiu į Lietuvos žmones
Jų ryžtingumą ir ištvermingumą
Tikiu į Trakų pilies garbingumą
Vytauto mirties nemirtingumą
Trispalvės vėliavos kilnumą
Žmonių pakilimą
Ir stebuklingą tautos iš numirusių prisikėlimą
ir amžiną gyvenimą...*

Per Sąjūdžio suvažiavimą Vilniuje 1988 m. spalio mėn. 22-23 d.

Būdama čia, jaučiuosi kaip medžio, vadinamo Lietuva, šaka, patekus į tolimą Australijos kontinentą, bet visa savo dvasia priklausanti Lietuvos žemei.

Kadangi likimas ar Dievas paskyrė man šį lemtį, žodžiais nenusakomą laikotarpį būti tarp jūsų, jaučiuosi kaip iš gilios praeities atsiųstas pasiuntinys, įgaliojta kreiptis į jus mūsų visų protėvių dvasia, kuri yra taip giliai įsišaknijusi mums — šiaip ir anapus, pažadinti tą bendrą tautinės sąžinės variklį į mūsų tautai skirtą ateitį.

Tai tauta, kuri gal nelemtai daug iškentėjusi, nors anot prancūzų filosofės Simone Weil, „kančioje slypi ir grožis, nes per ją mes įgyjame taurumo, kilnumo ir ištvermės“, ko akivaizdžiai netrūksta Lietuvos žmonėms.

Pritariu kardinolo Vincento Sladkevičiaus žodžiams, kad išeivis — ne tas, kuris gyvena toli nuo tėvynės, bet tas, kuris gyvendamas ten yra nutoles, išėjęs iš savo tautos.

Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę, savo tapatybę ir nepriklausomumą, tuo labiau kiekviena tauta.

Tad ne žodžiais, kurių jūs gal pernelyg daug esate išklause pastaruoju laiku, nors suvokių jų prasmingumą ir gyvatingumą, bet širdimi, viltimi, pasididžiavimu ir poetine kalba kreipiuosi į jus kaip išeivių atstovė, poeto Bernardo Brazdžionio šauksmu į tautą:

*Šaukiu lietuvių burtis prie lietuvių
Ir gyvų širdį prie gyvos širdies,
Kad tamsiame vidunaktį nežuot
Pakiltų rytmečiui gyventi ir žydėti.*

*Is sutemų, iš prieblandų išieikit,
Uždekit naują ugnį širdyse,
Vergams palikite vargą naktį klaidiną —
Šaukiu aš, jūsų protėvių dvasia.*

išeiviją dėl, aišku, skirtingų priežasčių. Izoliacija nuo pokarinės Vakarų kultūros lietuvių tautai gresia atsilikimu nuo pasaulio. Aš manau, kad išeivių intelektualinės jėgos galėtų Lietuvai daug padėti mokslinės ir kultūrinės modernizacijos linkme.

Tiktai integravus Lietuvą į pasaulinę Vakarų kultūrą bus įmanoma įgyvendinti šūkį: „Laisva Lietuva — Europos tautų šeimoje“. Reikia įsisąmoninti, kad ta Europa bus šiandieninė, ne toji, nuo kurios mus atplėšė 1940-aisiais metais. Daugumas mūsų išeivijoje ir tėvynėje jos nepažįsta. Neseniai estų mokslininkas Rein Taagepera išsakė gana akivaizdų, bet kartais užmirštą faktą. Jis aiškino, kad istorija tai ne traukinys. Pabaltijo kraštai negali atbulai istorijos bėgiais grįžti į 1940-uosius metus ir šį kartą pasukti pagal daugumą kryptimi. Visi mes esame pasmerkti važiuoti pirmyn nuo tos vietos, kurioje mes dabar stovime. Būsima Lietuva nebus ta pati, kurią mes ar mūsų tėvai palikome 1944-aisiais metais, iš dalies dėl to, kad ir Europą nebe ta pati. Bet ir 1918-ais metais Lietuvos atgimimo tėvai nustatė, kad jų Lietuva nebebus ta 1795 metais prarastos kunigaikštystės, nors ta valstybė naudojosi Vyčiu bei Gedimino stulpais. Bažnyčiai teks svarbus vaidmuo, bet ji nebebus tokia pat vadovaujanti, kaip prieš penkias dešimtį metų. Ir politinės grupuotės turbūt atspindės dabartinės Europos, o ne ketvirto dešimtmečio Lietuvos spektrą. Bet pasikeitimai turėtų baiminti tiksliai dogmatikus, songailas ir jermalavičius, kurie neįsivaizduoja, kad gali būti „kitaip“. Galbūt dogmatikų turime ir pas mus išeivijoje.

Galbūt vienas iš svarbiausių mūsų išeivių įnašų būtų prisidėjimas prie vieningumo išai-

kymo. Turime nesiskaldyti, ugdyti toleranciją ir pakantumą. Buvo užuominų, kad Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis eina „prieš“ Lietuvos Laisvės Lygą. O kas protestavo prieš milicijos brutalumą 1988 m. rugsėjo 28-29 d., jei ne Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis? Argi ne Sąjūdžio nariai užstojo bado streikininkus? Ne kartą Sąjūdžio vadai yra pareiškę pagarbą praeityje kankintiems žmogaus teisių kovotojams ir parėmę tikinčiųjų teises. Vilniaus katedros gražinimu džiaugėsi ir daugelis lietuvių, kurie dar nežengė žingsnio į bažnyčią.

Tautinio atgimimo žadintojo, lietuvių tautos patriarcho Jono Basanavičiaus paminklo projektas, sukurtas skulptoriaus Rapolo Jakimavičiaus 1927 metais. Dr. Jonas Basanavičius pirmininkavo Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario mėn. 16 d. posėdžiui, kuriame buvo pasirašytas Nepriklausomybės paskelbimo aktas. Mirė 1927 metais vasario 16 dieną Vilniuje.

Paradokso šventė — Vasario 16

(Atkelta iš 1 psl.)

atžvilgiu nedarant. Spaudos ir žodžio laisvė yra kartais pripažįstamos, kartais varžomos. Yra reikšminga, kad leidžiama atstatyti Lietuvos istoriją tokią, kokia ji buvo ligi 1940 metų, nors dabar reikės taip pat stengtis, gal bendromis jėgomis, dirbant išeivijos ir tėvynės istorikams, parašyti Lietuvos istoriją nuo 1940 metų iki dabar.

Vasario 16 dienos šventė

Ir štai visų anksčiau minėtų įvykių sukuryje pažvelkime dabar į Vasario 16 dienos — Lietuvos Nepriklausomybės šventę, kuri šįmet pirmą kartą nuo okupacijos pradžios bus su oficialiu valdžios leidimu švenčiama Lietuvoje. Šventės programą Kaune ir Vilniuje organizuoja Sąjūdis, bendradarbiaujant Lietuvos Laisvės Lygai, Katalikų Bažnyčiai ir ideologinėms organizacijoms (skautams, ateitininkams ir kt.). Vilniuje vasario 16 dienos popietę specialią programą taip pat organizuoja Lietuvos komunistų partija ir valdžia. Bus kalbos, akademijos, eisenos, pamaldos, koncertai ir t.t. Atrodo, kad ten bus prisiminta Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 71-oji sukaktis tikrai įspūdingai.

Tai yra labai gražu, bet ką visa tai reiškia? Ar tai nėra didžiulė paradokso šventė? Nepriklausomybės paskelbimo šventimas šalyje, kuri yra okupuota ir neturi jokios nepriklausomybės? Net ir valdžia, ir Lietuvos komunistų partija, kurios abi yra okupantų įrankiai, gražiai pamiršę Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo sukaktį, turbūt net nekreipdamos dėmesio į tai, kad abi šios įstaigos (jų pirmtakai) uoliai prisidėjo prie Lietuvos Nepriklausomybės sunaikinimo.

Gyvenime yra daug paradoksų, ir mes jų negalime išvengti. Dažnai ir paradoksalai, kaip Heliogio teze-antiteze, gali vesti prie vertingų permąnų, bet tai gali įvykti tik paradoksų išryškėjimu, o ne jų suniveljavimu būdu. Taigi mes džiaugiamės, kad Lietuvoje bus švenčiama Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo šventė

Samoningai čia vengiu žodžio „vienybė“, nors ir žydi ji mūsų tautos himne, nes to žodžio per dažnas kartojimas kartais pavirsta savotišku kultu. Ideali vienybė pasiekama tiksliai totalitarinėje santvarkoje. Turiu galvoje ką kitą. 1988 m. liepos 15 d. Tiesioje kardinolas Sladkevičius pri-

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkas dr. Vytautas J. Bieliauskas. Nuotrauka Jono Tamulėčio

ir drauge tikimės, kad ši šventė sustiprins visų mūsų tautos žmonių norą laisvės ir nepriklausomybės. Tikime, kad ji, kaip ir Sąjūdžio suvažiavimas, suvienys visą šalį ir dar tvirtiau sujungs visus lietuvių vieningai dirbti tautos išlaisvinimui.

Vasario 16 diena ir mes

Nuo Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo, be abejo, kai kurie dalykai Lietuvoje pajudėjo. Mes visi pajutome beprasidedantį krašto atgimimą. Sustiprėjo lankymosi ryšiai, žinių pasiekimai ir pakilo didelis entuziazmas, kurio paveiktas ne vienas išeivijoje metasi į lengvabūdišką euforiją ir galvoja, kad Lietuva arba turi, arba greit turės nepriklausomybę. Daugelis griebiasi savo iniciatyvos ir organizuoja kontaktus su tėvyne, tvirtindami, kad visa tai yra daroma tiesiogiai su Lietuva, kad išvengiama bet kokių kontaktų, surištų su Maskvos režimu. Ne vienas, skambindamas giminėms ir įvairiems Sąjūdžio pareigūnams telefonu, kalba, lyg ten būtų privatumas ir žodžio laisvė. Kai kurie griebiasi organizuoti ekonominį bendradarbiavimą su Lietuva, galvodami, lyg šalis jau turėtų savo pačios ekonominę autonomiją. Pradeda atsirasti naujų grupių ar individų, kurie ima dirbti savarankiškai, be jokio kontakto su išeivių veiksniais, ir paskui jaučiasi nelaimingi, jei jiems

pažino „artimo meilės deficitą“. Jį reikia užpildyti, rodant visur (vieniengą) toleranciją. Nesmerkime tu, kurie, pagal mūsų mastą, žengia per lėtai; nepamokslaukime tiems, kurie gal veržiasi per smarkiai. Užtuot siekė kokios neįmanomos politinės vienybės, galėtume rodyti visur tą vieningą pakantumą kitiems lietuviams. Toks vieningumas reikalauja atsisakyti nelemto ir aršaus žmonių rūšiavimo. Jokia tauta nėra tiek maža, kad jai reikia atsisakyti tikrojo pluralizmo. Atmetant stalinizmą, fašizmą, rasizmą (tai yra nežmoniškas ir nedemokratinis ekstremas), rasime tam tikrą tikslo vieningumą, kad ir skirtingai politiškai galvojančių tarpe. Pagarbos ir pakantumo verti visi, kuriems rūpi Lietuvos labas, ar tai būtų dori, patriotiškai nusiteikę ateistai, ar karšti, tiek pat tautai atsidavę katalikai, ar šiaip ekologai besisielaujantys indiferentai. Ir kitataučiai, kaip Georgijus Jefremovas. Kitaip sakant, visi Lietuvos vaikai.

Pabaigai norėčiau palinkėti: turėkime vilties ateičiai. Aišku, laisvėjimą Lietuvoje gali sustabdyti tankai. Jei tai įvyks, bus kitaip. Vilties pavyzdį davė mums mūsų kardinolas. Kai *The New York Times* dienraščio korespondentas Philip Taubman paklausė kardinolo: kaip su Lietuvos nepriklausomybe? „Dievui viskas įmanoma“, atsakė dvasininkas. Tikiau, kad kurią nors gražią dieną tą viltį galės jums perduoti čia į Putnamą atvažiuojantis kardinolas.

nieko neišveina. Yra žmonių, kuriuos būtų galima, anot Vinco Kudirkos, palyginti su vaikais, drauge iš pagaliukų statančiais namą: „Tegul tik kurio pagalėlis bus atmetas, ar tai per trumpas, ar per kreivas, tuojau vaikutis susiraukia, pradeda verksti ir supykęs išgriauna visą darbą, tardamas: tai nei man, nei jums“. Ir taip ne kartą asmeniškai geri norai ir asmeniškos ambicijos daugelio dirbamą visuomeninį darbą gali sunaikinti.

Vasario Šešioliuktą šiandien mums išeivijoje reikia švęsti su pajutimu pareigos, kad mums kiekvienam reikia pilno, asmeninio tautinio atsinaujinimo. Su šiuo asmeniniu atsinaujinimu turi būti surištas mūsų visuomeninis ir organizacinis atsinaujinimas. Mes turime sustiprinti savo organizacinį veikimą, turime raginti savo veiksnius vienyti ir dirbti vieningą darbą lietuvių išlaikymui išeivijoje ir tautos išlaisvinimui Lietuvoje. Mes negalime nukrypti nuo mūsų visų aiškaus siekio tėvynei — visišką valstybinę nepriklausomybę.

1918 metų vasario 16 dieną Lietuva pasiskelbė ir tapo nepriklausoma valstybe nepriklausomą Europos tautų šeimoje. Lietuvos nepriklausomybė buvo jėga atimta, kai Sovietų karinės pajėgos ją klasingai okupavo 1940 metų birželio 15 dieną. Per beveik penkis dešimtmečius okupantai laikė šalį priespaudoje, ir dabar, kada jie dėl savo pačių ekonominių bėdų pradeda šiek tiek atleisti savo jungą, mes negalime, tuo džiaugdamiesi, prarasti savo galvas ir sutikti priimti mažus laisvės trupinius, užuot kovoję už Lietuvos visišką laisvę. Ne. Lietuvai neužtenka suvereniteto sovietinėje sistemoje; Lietuvai ne užtektų nei Sovietų satelito statuso. Lietuvai reikia visiškios nepriklausomybės. Mes reikalaujame, kad šalis būtų išlaisvinta, kad okupanto padarytos skriaudos būtų atitaisytos ir kad Lietuvai būtų leista vystytis ir plėtotis laisvėje ir taikoje. Sigito Gedomo žodžiais mes sakome: *Padedamysite kryžių, sulopykite stogus suirusius. / Ir išveskite gyvulius iš bažnyčių, o choleros. / Sukalbėkite poterių už save ir už mirusius: / „Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino“.*

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos vardu sveikinu visus lietuvių Vasario Šešioliuktos progą. Čia noriu pakartoti kardinolo Vincento Sladkevičiaus per mane išeivijai perduotus žodžius: „Išmokite kalbėti viena kalba“. Pagal mūsų kardinolą, mums reikia mokėti „laukti ir augti“. Bet laukiant ir augant mes turime likti vieningi, turime vieni kitais pasitikėti ir vieni kitiems padėti. Mes šiandien džiaugiamės daugeliu gražių įvykių, bet mes su susirūpinimu žiūrime į ateitį. Mes tikime, kad laisvės prošvaitės viena kartą sunaikins visus okupacijos debesis. Kol tai įvyks, mes esame pasiruošę dirbti ir kantriai laukti, nes mes žinome: Lietuva, kuri šiandien nėra laisva, — bus vėl laisva ir nepriklausoma.

Nepriklausomybės sukaktis šių dienų šviesoje

(Atkelta iš 3 psl.)

nerieikia pervertinti, nes išgyvename ir unikalius momentus, pavyzdžiui, ekologinį energetikos klausimą, neturintį tikslaus atitikmens praeityje.

Pagaliau reikia paliesti išeivijos vaidmens klausimą dabartinių posūkių šviesoje. Kaip žinome, šio amžiaus pradžioje Amerikos lietuviai sudėjo didžiulį įnašą, atstatant Nepriklausomą Lietuvą. Išeivijos santykius su dabartine Lietuva yra *Draugo* kultūriniai priede nuosekliai analizavę Lietuvių informacijos centro Washingtone vedėjas Viktoras Nakas, gražiai paaiškinęs Lietuvos Laisvės Lygos ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ypatumus (žr. *Draugas*, 1988 m. spalio 8 d., Nr. 197(36), „Persitvarkymas tenai ir čionai“). Galime tikrai pasidžiaugti tuo, kaip smarkiai paveikė mus dabartiniai Lietuvos įvykiai. Dar taip neseniai gaudėme smulkias žinutes iš Lietuvos, kiekvieną *Kronikos* numerį, džiaugėmės, jei kas keletą mėnesių vienu paragrafu Lietuvos istoriją, kad ir kiek reikalingas ir taurus, nedavė tinkamos dirvos ieškoti naujų aiškinimų. Visa padėtis kenkė kūrybinei plėtotei. Mūsų darbuose neatitispindėjo naujosios metodologijos: prancūzų ekonominė „Annales“ sistema, Fernand Braudel'io veikalų pavyzdys, kvantitatyvinės istorijos adaptacijos, neomarksistinės ir antimarksistinės imperializmo teorijos, feministiniai požiūriai. Maždaug toks pats užsikonservavimas išliko ir kitas mokslines ir kultūrinės sritis. Marija Gimbutienė, Algirdas Julius Greimas, Kęstutis Girnius ir kitos išimties tik patvirtina taisyklę. Apskritai tai perduoti informaciją. Išeivija galėtų būti svarbus Vakarų

O ką mums daryti? Sunku pasakyti. Gal tolimesnėje perspektyvoje mums išeivijoje bus įmanoma labiau įsijungti. Tada bus kitaip. Dabar būtina rankioti ir perduoti informaciją. Išeivija galėtų būti svarbus Vakarų